

Af en landsbyhåndværkers optegnelser

Af Jens Kusk

Der er bevaret mange erindringer og dagbøger fra bogligt uddannede folk. Der er også bevaret en del fra bønder. Men fra landsbyens håndværkere og såkaldt ufaglærte - som ofte mestrede en vigtig kunnen - er det meget få.

Disse folk betød ellers meget for landsbyens funktion. Mest betød jo nok de uddannede *rigtige* håndværkere, men tækkemænd, de forskellige altnuligmænd, som ikke var udlært i

et fag og undertiden betegnedes med det lidt ringeagtende *Bæslingsnedker*, betød også meget. Nogle kunne være rene multikunstnere, som vi ofte kan takke for fine stenbrolægninger, pyntelige overvinduer osv. De var utroligt alsidige.

De uddannede gamle håndværkere mestrede gerne både murer- og snedker-/tømrerarbejde. De blev ofte blot kaldt *snedkere*, men en del af

Josep Trabers gamle hus. (Efter maleri af Anders Frandsen, Tjæreborg).

dem fik den gerne velfortjente titel Bygmester. Men også for disse folk kunne fagområdet være meget stort, f.eks. var pumper til vand, glasarbejde, og noget møbelarbejde gerne med, såvel som de altid nødvendige ligkister.

De optegnelser, som her søges givet prøver af, er skrevet af den midterste af tre generationers håndværkere, som har boet samme sted, Skolevej 34, Tjæreborg; endnu beboet af en af familien, som dog ikke er håndværker men kok.

Det er Hans Friis, født i Ølufvad d. 6.12. 1853, som har skrevet optegnelserne i form af regnskabsbøger for tiden 9.5. 1880 til 13.2. 1936, og en dagbog fra 1.1. 1914 til 24.2. 1936, hvor hans sidste sygdom melder sig. Bøgerne fortæller også noget om hans forgænger, svigerfaderen Josep Traber, og hans efterfølger Emil Friis f. 22.2. 1889 i Tjæreborg.

Alle de tre håndværkere er udlærte fagfolk, men meget alsidige alligevel.

Den første af håndværkerslægten, var en sadelmager Josep Traber¹⁾ f. 1824 i Thurgau, Svejts. Han og konen Frederikke Christine Hedvig f. 1827 i Husum, Slesvig, slår sig ned her og begynder arbejdet i et smukt, men lavt gammelt hus. Ved folketællingen 1855 er Traber den eneste i sognet, hvor der ikke står lutheraner - der står reformert. Ved tællingen 1878 betegnes han dog som lutheraner. Han betegnes som husfader og sadelmager; foruden konen er der da en datter på 17 år, der betegnes som væverpige, og en søn Chr. Emil på 13 år.

Vi ved ikke ret meget om Traber, men fra gamle folk er fortalt, at eftermælet var godt og han huskedes længe. Et vidnesbyrd herom er et bevaret mindevers, skrevet af den nære nabo, degnen og orgelkomponisten Leopold Bruun.²⁾

Mindevers over hensovede

Josep Traber
66 år 7 måneder

*Guds Fred var over din sidste Stund.
nu sover du gamle et saligt Blund.
Farvel byder dig dine kjære.
Vor Kjærlighed følger dig i din Grav.
Dit Minde velsignet være.*

*Fra fjerne Lande du til os kom.
Du var en Nabo god og from.
En trofast Ægtemage.
Så vel du mente det med enhver.
Du var en Fader god og kjær.
Og vi som blev tilbage.
Vi prise din Vandel og kjærlige Færd.
Og ønsker du Lønningen må nyde der.
Hvor salig er at være.
Så hvil i Fred vor Broder kjær.
Gud Fader i Naade se til enhver.
Så vi hans Navn må ære. Du kjære farvel.
I Jorden dit legem.
I Himlen din sjæl.*

*Født i Thundorf i Kanton Thurgau
den 3. April 1824.
Død i Tjæreborg
den 2. November 1890*

Fred med dit støv.

Det er Josep Trabers datter Dorthé Hedvig, som 20.10. 1881 bliver gift med Hans Friis. Han har da været udlært og i fuld sving med arbejdet, idet den første regnskabsbog begynder 6.7. 1880, og han senere skriver i dagbogen, at han kom hertil i juli 1880 for at begynde med håndværket.

I regnskabsbogen noteres som det første et mælkeskab til 14 kr. og en lænestol til 7 kr. 50 øre. Det omhyggelige regnskab omfatter ellers flest småbeløb (der er en mængde ruder isat à 9-15 øre, og mange syet hestetøj til 50 øre).

Regnskabet fortsættes omhyggeligt til han 13.2. 1936 indfører sin sidste arbejdsindtægt: syet hestetøj for Jens Jørgensen 1 kr. 75 øre.

Dagbogen begynder han først 1. januar 1914. Heri skrives om, hvad hver dag er brugt til, og selv om der som overskrift oftes står: *Forretningen i . . . måned*, så fortælles der om meget, meget andet. Der fortælles om rejser, besøg, kirkegang, familie og om større begivenheder på egnen, men først og fremmest om dagens arbejde.

Bøgerne giver os et indblik i en af de gamle håndværkeres alsidige kunnen, og i et dygtigt, nøjsomt og uhyre flittigt levned - som også var præget af solid gammel gudsfrygt.

Hans Friis mestrede utrolig mange ting. Som de fleste håndværkere da, kunne han både mure, tømre, snedkerere og være glarmester. Men også sadelmager og polstringsarbejde fylder meget i regnskabet - vel nok en *arv* fra svigerfaderen. En del bødkerarbejde laves også, og han går ikke af vejen for at garve et par skind for en og anden, eller hjælpe med at passe deres bier eller pøde og beskære deres frugttræer.

Hertil kommer så pligterne med at passe eget hus og have, grave sine klyne osv. De to grise og egen biavl skal også passes. Det sidste giver også lidt fortjeneste. Der sælges noget honning og voks, og enkelte gange sælges en bidronning; (2 kr. - det samme som for en sværm). Er der især om vintrene - lidt tid til rådighed, bliver ålejernet flittigt brugt i åen og mergelgravene. Det må have været lidt spændende, for fangsten som noteres varierer meget - inden for en uge f.eks. fra *kun lidt* over 1 pd. og 5 til hele 16 en eftm.

Friis kom vidt omkring på egnen, bruges tog noteres billetten omhyggeligt - *retur Esbjerg 40 øre*. Men de rare cykler, som er kommet, bruges mest, og de bliver nok passet godt, i dagbogen noteres f.eks.: *Søndag fm. lakket min cykel op. Eftm. i kirke*. Såvel den gamle som sønnen Emil var en periode også lidt cykelsmede for andre.

Kun en enkelt gang tager Hans Friis længere

Hans Friis med sin hund. (Gammelt foto tilhørende Jens Bejerholm).

væk på arbejde, 2. aug. 1887 skriver han: *Rejst til Blåvand at arbejde ved fyrtårnet* og 30. okt.: *Færdig med arbejdet, fået 10 kr. i dusør fra regeringen. Skudt en sæl*. I fritiden har han nok arbejdet lidt for andre, for da et dørgerikt blev pillet ned i 1987 i Blåvand, sås på bagsiden H. Friis' navn og årstallet.

De gamle bøger fortæller om mere end et halvt århundredes flittigt arbejde, om hvad materialerne da kostede, om hvad arbejdslønnen var gennem tiden, og hvad landbefolkningen, som kunderne var, havde brug for at få lavet.

Arbejdslønnen synes ikke at være ens overalt, det skyldes nok, at lidt materiale ved småarbejder er medtaget. Der er nok også ofte en del skøn med i regningen: - man aner lidt om den gamle skik, at løn er størst om sommeren³⁾ - vist også at folk med små forhold skånes.

Bøgerne omfatter lidt over et halvt århundrede, og tager man et typisk pluk fra hvert af tiårene, kan man få et helt godt indtryk. Fra 1914, hvor Friis begynder at føre dagbog, er der flest eksempler herfra, men der medtages dog altid et eksempel på en dagløn:

1880'erne

83 d. 6. oktbr.	M. Sørensen, 6 dages arbejde	9,00
83 d. 14. oktbr.	8 ruder isat	0,72
83 d. 1. nobr.	Et par træsko hovet ⁴⁾	0,20

1890'erne

95 2. marts	Thomsens hestetøj syet	0,30
95 2. marts	Søren Kjeldsen, Allerup, ligeledes	0,50
95 25. marts	Tames Rebslager, repareret pumpen	0,25
95 26. marts	Sognerådet, rensat 3 kakkelovne	0,75
95 2. apr.	Jørgen Sørensen, drejet rullestokke	0,75
95 8. sptbr.	A. P. Nielsen, Roborg, 1 dags arbejde	2,00

1900-1910

1900 1. novbr.	Degnens pige, 1 kuffert	5,00
1900 7. novbr.	Klaus Gjørding, 1 grime istand	0,50
1900 24. novbr.	Frk. Hansen, Esbjerg, 5 pd. honning	3,25
1900 28. novbr.	Magnus Krog, 1 rude til skolen*	0,50

*) Hvis der gik en rude, måtte børnene, eller deres forældre eller husbond selv betale. Her er det egnens senere så kendte dyrlæge, som må betale.

1905 5. juli	N. Jensen, Lifstrup, 3 dages arbejde	6,75
1905 25. juli	N. P. Eskesen for en sværm bier	2,00

1910-1920

1912 1. febr.	Jens Nielsen, 1 piedestal	25,00
1912 14. febr.	Jens Jørgensen, 1 skilderi	0,85
1915 30. sptbr.	Jens Nielsen, 2 dages arbejde	6,50
1915 16. oktbr.	Laurits Knudsen, 1 komfur opsat	4,00

Fra 1914 føres foruden regnskabsbog også en dagbog. Denne giver et endnu bedre indtryk af, hvordan dagene udnyttes, og benyttes derfor mest. Eksempel på dagløn m.m. fra regnskabet, medtages dog altid.

1914 dcbr. 17.	Kr. Bertelsen, istandsat 1 kærne
1914 dcbr. 18.	Hans Hjort, hestetøj istand
1914 dcbr. 19.	H. N. Sørensen, lavet balje i stand
1914 dcbr. 20.	A. P. Roborg, sat ruder i
1914 dcbr. 21.	Hjemme, lavet flere ting i stand
1914 dcbr. 25.	Juledag til kirke, aften til barselsgilde
1914 dcbr. 26.	St. Stefan, til kirke, Kristian rejste
1914 dcbr. 31.	Formiddag S. L. Hansen, muret kakkelovn

Nytårsaften sluttes så, som alle de andre årskifter, med, at der i bogen indføres bøn og tak: Tak kjære Fader i Himmelen for din Hjælp og Beskjærmelse i det Aar som nu svandt, og Tak for Freden, baade hjemme og i vort Land. Og giv os Lykke og Held til, hvad vi foretager os i Jesu navn. Giv hvad du finder os tjenligt, men først og fremmest den evige Salighed. Giv os Arbejde og Brød til mig og mine og giv os din Fred. (Det er under 1. verdenskrig).

1920'erne

1920 er et særligt år for Hans Friis, hans kone dør, og det gamle hus Traber byggede erstattes af et nyt og større. Det er sønnen Andreas, som er murer, der bygger, men den gamle selv og sønnen Emil arbejder med. Der indrettes en lejlighed i tagetagen til de gamle. Allerede i december 1919 skrives i dagbogen, at moders (sådan kaldes konen altid) sygdom tager til, og d. 21. var vi til alters hjemme. Ved den sædvanlige bøn og tak nytårsaften tilføjes, at alt lægges i Guds hånd og bedes om, at hvis de ikke skal beholde hende, at hendes sidste tid da bliver venlig, og den sidste kamp let og blid. Det blev døden, og 19.2. skrives: *I Nat Kl. 2 døde vor Moder 67 1/2 Aar. Syg 1/2 Aar. Tak for alt Godt. Fred med dit trætte Legeme.*

Sønnen Emil Friis overtager det nye hus, og den gamle flytter i tagetagen. Men han får fri hus og havejord og rådighed til at bruge det nye værksted. Den gamle har egen husholdning, og arbejdet, også ude, fortsætter.

1920 27. nbr.	Hanne Bjergs fødselsdag 90 år	
1920 28. nbr.	Line Iversen begravet, død af spansk syge	
1920 4. dcbr.	Sat lister på ligkister	
1920 5. dcbr.	Ligeledes, Andreas og Ane syge	
1920 6. dcbr.	(Fra regnskabsbog) A. P. Roborg, 2 dages arbejde	8,00
1920 6. dcbr.	Min fødselsdag 65 år	
1925 decbr. 4.	Smed Bertelsen, lavet 1 vognkasse	16,00
1925 decbr. 5.	Jørgen Kristensen, 1/2 dags arbejde	2,25
1925 decbr. 16.	Læge Rørdam, renset kakkellovn	1,00

Til nytår 1925 gøres årets regnskab op. Der er indtægt 2158,23, mod udgift 979,28. Til gode har han 208,56. Ved den efterfølgende nytårs-

bøn mindes konen, og der takkes endnu for hendes nådige død, samt betragtninger om hans egen muligt snarlige død.

1930'erne

Der fortsættes med mange små indtægter: 50 øre til et par kroner for reparation af hestetøj og isætning af ruder o.lign., derimod trappes af med større murerarbejde, mens det lettere *afstregning* bibeholdes.⁵⁾ Selve daglønnen er nu 6 kr. - men der kommer en ny indtægt til, aldersrente 13,75 pr. md., som i 1935 endog stiger til 25,50. Udgifterne stiger dog også, *Sygekasse* er nu oppe i 3 kr. 50 øre kvartalet, og *Lyspenge* (el) i 1 kr. til 1,50 kr. md. Den gamle har egen husholdning, er sparsommelig, og fører omhyggeligt regnskab. Den ugentlige slagterregning er hyppigst for 1/2 svinehoved 0,70-1,00 kr. Kun det sidste års tid køber han middagsmaden hos sønnen og svigerdatteren - det koster 3,50 pr. uge.

Sønnen Emil Friis⁶⁾ var nogle år i USA, men kom hjem da moderen blev syg, og blev så hjemme. Margrethe Bejerholm havde også været i USA, men kom hjem sammen med sin søn, da hun blev enke. Denne søn Jens Bejerholm og konen Johanne bor nu i huset. Margrethe Bejerholm blev i 1928 gift med Emil Friis. Emil fortsatte faderens flittige og akkurate arbejde. De første år gik han også meget ud til arbejde hos private, men blev efterhånden fast på et maskinsnedkeri (Aage Pedersens).

Den 13. febr. 1936 indfører gamle Hans Friis for sidste gang en arbejdsindtægt i regnskabsbogen, og d. 22. skrives i dagbogen *haft læge*. Fastelavnssøndag, d. 23. er det sidste gang han får skrevet i dagbogen: *Lammelse i venstre Side, kan ikke bruge venstre Haand, ogsaa Lammelser i Benet. Men ingen Pine, hav derfor tak kjære Fader i Himlene.*

Hans Friis døde 11. oktbr. 1936, den sidste tid plejet af svigerdatteren og sønnen.

Bagest i de gamle bøger skrives forskelligt andet, bl.a. et slægtsregister, og fortælling om egnens begivenheder, stormflod, brand osv. men ikke mindst to særlige regnskaber:

1. Der holdes en dør åben for det store eventyr ved at spille på dellod i lotteriet. Én gang giver det 310 kr., men det er mest småbeløb, når der laves tiårsopgørelser går det omtrent lige op + eller + en halv snes kr.

2. I 1890'erne oplevede egnen en helt vanvittig spekulation i byggegrunde til det voksende Esbjerg, *Esbjergjord* hed det.⁷⁾ Da krakket kom, måtte mange gå fra hus og gård. Hans Friis prøvede også chancen, men han hørte til de forsigtige og til dem, som slap billigt. Fra det særlige regnskab *Esbjergjorden* ses 1933 1. jan. noteret: *udgift til dato 4642,00 kr. - og indtægt 220,00 kr.* Men 1.5. samme år noteres så: *Solgt min 1/11 part af Esbjergjorden 3345 kr. og 50 øre - Det hele er i orden.* Man kan næsten høre et lettelsens suk. Den flittige gamle hædersmand nåede også her at betale enhver sit, og at overlade næste generation et solidt grundlag.

Noter

Bøgerne overgår til Byhistorisk Arkiv, Esbjerg, men kan foreløbig kun benyttes efter aftale med ejeren Jens Bejerholm.

1) Josep Traber er ifølge familien kommet hertil som sadelmagersvend på valsen, døde i Tjæreborg 2.10. 1890.

- 2) Leopold Bruun var 1857-93 degn og lærer i Tjæreborg. Han var dygtig og alsidig og af stor betydning for sognet. Han startede det første bibliotek og var meget glad for musik. Han komponerede salmelodier, hvoraf nogle brugtes endnu 1920. Også munter dansemusik gav han sig af med, således skrev han en *Lokomotivpolka* og en *Jernbanegalop*, efter sigende inspireret af banens komme i 1874. Ligeledes var han foregangsmand inden for landbrug, biavl og havebrug, endnu findes i sognet efterkommere af de af ham tiltrukne frugttræsarter. Levnedsskildring findes i F. R. A. bd. XVIII, side 142-151.
- 3) I ældre tid var arbejdsløn højere sommer end vinter, man fik kosten og arbejdsdagen var længst om sommeren. Af tjenestefolks årsløn regnedes de 2/3 tjent i tiden 1.5-1.11.
- 4) At hove træsko er at beslå dem med træskoringe eller andet.
- 5) Det var tidligere skik at friske blankmurens hvide kalkfuger op med pensel og lineal, et let arbejde for en gammel håndværker.
- 6) Emil Friis (22.2.1889-3.5.1969) blev 1928 gift med Margrete Bejerholm, hun havde også været i USA, men var født på Spøttrupgård i Sneum sogn.
- 7) Spekulationen kulminerede 1894-96. Også ellers besindige landboere lod sig lokke med; således sås koner møde op ved aftentøget for at høre, om manden nu også havde fået købt en part. Også her i sognet måtte mange gå fra hus og hjem efter det eventyr, og for endnu flere kostede det mange års afsavn og bekymring for at komme ud af gælden. En fin skildring af spekulationstiden findes i F. R. A. bd. XII, side 542 og følgende.

Jens Kusk, f. 1913. fhv. gårdejer, Jens Kusksvej 1, Tjæreborg; medforfatter til Sneum-Tjæreborg bogen; har tidligere skrevet i »Fra Ribe Amt«.